

De kracht van verbondenheid

'...dat ge de onhoudbaarheid van den tegenwoordige toestand inziet...'

Jubileumuitgave
Christelijk-Sociaal
Congres

GELOOF,

ANGST

& LIEFDE

Jubileumuitgave Christelijk-Sociaal Congres

De kracht van verbondenheid

Perspectieven in een netwerksamenleving
Naar een visie voor het Christelijk-Sociaal Congres 2016

*‘... dat ge de onhoudbaarheid van den
tegenwoordige toestand inziet ...’*

Een korte geschiedenis over Christelijk-Sociale
Congressen, christelijk-sociale conferenties
en de stichting Christelijke-Sociaal Congres

PIET HAZENBOSCH

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door een belangrijke gift van de Stichting SBI (Samenwerking, Bezinning en Inspiratie), gevestigd op Landgoed Zonneheuvel te Doorn, en door Stichting Dr. Abraham Kuyperfonds.

**dr. Abraham
Kuyperfonds**

©2016 Stichting Christelijk-Sociaal Congres. Alle rechten voorbehouden.

Uitgeverij Parthenon
Postbus 22199, 1302 CD Almere
www.uitgeverijparthenon.nl | info@uitgeverijparthenon.nl

OMSLAG: Henk van der Hart

TREFWOORDEN: Politiek, christendom

NUR: 697

ISBN | EAN: 978 90 79578 832

INHOUD

De kracht van verbondenheid

Perspectieven in een netwerksamenleving. Naar een visie voor het Christelijk-Sociaal Congres 2016.

Voorwoord	7
Ten geleide	10
I. Inleiding	18

DEEL I : MOEDIG ONZE GEMEENSCHAPPELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID ONDER OGEN ZIEN

2. Wat beweegt ons?	29
☞ Interview: Thomas Luttkhold – Waste Watcher	44
3. Verbondenheid in Europa serieus nemen	47
☞ Interview: Antonie Fountain – Vluchtkerk	58

DEEL II: GEWELD EN ONRECHTVAARDIGHEID TEGENSPREKEN

4. Economie als verlangenstrijd in vrijheid	65
☞ Els Verheijen – Het dagelijks broodfonds	82
5. Verzet tegen technologische onteigening	86
☞ Interview: Stichting Kruispunt	95
6. De verbondskwaliteiten van politiek en bestuur	100
☞ Interview: Alrik de Haas – Present Putten	111
7. De potenties tot wederzijdse groei in het sociale domein	115
☞ Interview: Eelke Dekens – Inspiratienetwerk TijdVoorActie	125
8. Ecologie als vraag naar liefde voor de omgeving	129
☞ Interview: Joris Lohman – Youth Food Movement	142

DEEL III: HET PRESENT STELLEN EN VOORLEVEN
VAN DE KRACHT VAN VERBONDENHEID

9. Een zelfonderzoek in de vorm van tien fundamentele vragen	149
☞ Interview: Rikko Voorberg – PopUpKerk	168
10. Samenvatting: de kracht van verbondenheid	172
11. Summary: the strength of connectedness	180

*‘... dat ge de onhoudbaarheid van den
tegenwoordige toestand inziet ...’*

Een korte geschiedenis over Christelijk-Sociale Congressen,
christelijk-sociale conferenties en de stichting Christelijke-Sociaal
Congres door Piet Hazenbosch

Enkele woorden vooraf	190
1. Op weg naar 2016 – een kader	194
2. Het Eerste Christelijk-Sociaal Congres	202
3. Het Tweede Christelijk-Sociaal Congres	224
4. Het Derde Congres? Een Conferentie!	244
5. Het Derde Christelijk-Sociaal Congres	256
6. De Stichting Christelijk-Sociaal Congres	269
7. Op weg naar 2016 – een terugblik	293
Thema’s van de jaarlijkse CSC-bijeenkomsten	304
Afkortingen	305
Fotoverantwoording	306
Verantwoording en literatuur	307
Namenregister	315

Voorwoord

Deze uitgave wordt u aangeboden ter gelegenheid van het Jubileumcongres van de Stichting Christelijk Sociaal Congres dat gehouden wordt van 31 augustus t/m 2 september 2016: *Geloof, Angst en Liefde. De kracht van verbondenheid*. We vieren dit congres 125 jaar na het eerste Christelijk Sociaal Congres van Abraham Kuypers en 125 jaar na het uitkomen van de encycliciek *Rerum Novarum*.

[7]

In aanloop naar het jubileumcongres is er met veel enthousiasme en energie door verscheidene mensen gewerkt aan twee documenten: het visiedocument *De kracht van verbondenheid* en een korte beschrijving van de geschiedenis van het Christelijk Sociaal Congres “... *dat ge de onhoudbaarheid van den tegenwoordige toestand inziet...*”.

Het visiedocument is tot stand gekomen in opdracht van het CSC-bestuur onder de bezielende leiding van Jos van Gennip. De drie hoofdthema's: participatie en solidariteit; markt-ethiek-moraal en duurzaamheid en globalisering zijn leidend geweest voor de inhoud. Niet alleen voor de inhoud van het visiedocument maar ook voor de inhoud en vormgeving van het jubileumcongres zelf.

Het visiedocument presenteert vragen, observaties en gezichtspunten en is een aanzet tot dialoog en wisselwerking. Tijdens het congres van 2015 “Wel gelukt maar niet gelukkig” is het concept visiedocument gepresenteerd en vrijgegeven voor discussie. Vervolgens zijn er naar aanleiding van dit concept verschillende bijeenkomsten georganiseerd en publicaties geschreven. De opmerkingen, aanvullingen

en commentaren zijn verwerkt in het nu definitieve visieprogramma. Een mooi inhoudelijk document dat laat zien waar de vernieuwing en de verandering in de samenleving zit in de verschillende sectoren. Het laat ook de vreugde de hoop, het verdriet en de angst zien en wat mensen drijft om te werken aan de verbetering van situaties. Het gaat om mensen en hun creatieve, morele en sociale talenten. Om mensen in vitale gemeenschappen.

Kortom: om de kracht van verbondenheid.

[8] Wij hopen dat dit visiedocument een doorwerking zal krijgen, niet alleen tijdens het jubileumcongres maar zeer zeker ook daarna. Het CSC bestuur is Jos en met hem alle leden van de visiecommissie en het redactieteam, zeer erkentelijk voor het vele werk dat is verzet.

Het tweede document, de korte beschrijving van de geschiedenis van het Christelijk Sociaal Congres is geschreven door Piet Hazenbosch. Het geeft een schets van de Christelijke Sociale congressen die in de afgelopen 125 jaar zijn gehouden, de Christelijk Sociale conferenties en de vorming van de Stichting Christelijk Sociaal Congres zoals we die nu kennen.

Het CSC bestuur is Piet en zijn redactieteam zeer dankbaar voor het schrijven van deze geschiedenis.

Wij hopen dat u beide documenten met veel plezier zult lezen.

Wellicht bent u nieuwsgierig geworden naar het jubileumcongres zelf. U wordt van harte uitgenodigd deel te nemen. Voor aanmelding zie onze website www.christelijksociaalcongres.nl

Zoals vanouds wordt het congres gehouden in het scholingsinstituut SBI. Het SBI en het CSC hebben een bijzondere band. Immers het SBI was betrokken bij de oprichting van het CSC, maakt deel uit van het CSC bestuur, biedt administratieve ondersteuning en stelt

haar faciliteiten ter beschikking voor het jaarlijkse congres en andere bijeenkomsten.

In de hoop u binnenkort te ontmoeten,

Josine Westerbeek-Huitink,
voorzitter Stichting Christelijk-Sociaal Congres

Ten geleide

[10]

In de eerste, vorige versie van dit rapport (2015) hebben wij de leden van het Christelijk-Sociaal Congres uitgenodigd hun commentaar te geven. Pas dan zou het rapport klaar zijn als echt basisdocument voor de lustrumconferentie in augustus 2016 en voor daarna. Die uitnodiging is gehonoreerd en in tal van vergaderingen en bijeenkomsten is aandacht besteed aan de lijn van dit denken. Maar dat heeft niet alleen geleid tot commentaren. Er is iets anders in gang gezet: meer nog dan tot kritiek en aanvullingen is in veel organisaties sterk het besef gegroeid dat existentiële bezinning op eigen missie en bestaansgrond veel meer aandacht moeten krijgen naast en boven het beantwoorden van dagelijkse uitdagingen en problemen, meer zelfs dan het ontwerpen van nieuwe strategieën.

Reflectie en analyse, inspiratie en heroriëntering, dat hebben wij nu meer dan ooit nodig, nu alles kantelt en nieuwe evenwichten gevonden moeten worden. Wij hebben dat nodig: de samenleving, de economie, onze organisaties en de politiek, maar vooral ook wij zelf. Hoe worden documenten als deze van papier tot echte keuzes?

Omstreeks dezelfde tijd als het uitkomen van deze voorzet tot nieuwe inspiratie verscheen ook de Pauselijke encycliciek *Laudato Si*. Met een nog klemmender beroep, niet zozeer en alleen om aandacht aan het klimaatvraagstuk te besteden, maar om instrumenteel te worden aan een maatschappelijke, economische, politieke én persoonlijke ommekeer. En zo zien we honderdvijfentwintig jaar na het verschij-

nen van Rerum Novarum – de eerste sociale encycliciek – en de organisatie van het eerste Christelijk-Sociaal Congres mogelijkerwijs opnieuw voor ons land die nieuwe synergie tussen een wereldwijd gedeelde zorg en de noodzaak van een nationale vertaling daarvan.

Historici hoeven er geen twijfel over te laten bestaan dat die combinatie heeft geleid tot wezenlijke veranderingen in ons sociaal economische bestel en onze oriënteringen. Maar dat was niet het gevolg van twee incidentele gebeurtenissen in 1891. Het was het oppakken van die voorzetten en ze koesteren, bestuderen, verklaren, toepassen. Jaren-, decennialang. Dat moet nu opnieuw gebeuren en in die zin is dit rapport is nog steeds niet af. Want met een verscheidenheid aan organisaties en een rijkdom aan opinies, alle gebaseerd op diepgaande observaties, ervaringen en eigen analyses, is een panklare visie over hoe de christelijk-sociale beweging in ons land haar zesde kwart eeuw moet ingaan een verarming en een afschuiven. In de onrust van onze tijden kan de bezinning op onze uitgangspunten, bijvoorbeeld middels dit document, wel voor dat momentum van reflectie en analyse zorgen, voor de rust van de herbezinning. Zoals dat ook het geval is met de vele, prachtige mission statements die ons zijn toegestuurd naar aanleiding van dit rapport. En, zoals de Visiecommissie zelf ook bepleit, om het denken over de grote vragen van toenemende ongelijkheid of een andere economie van consumeren en produceren integraal onderdeel van het post-jubileumcongres van het CSC te doen zijn, en die niet te beantwoorden in enkele algemene alinea's. De voortgang naar honderdvijftig jaar wisselwerking met de samenleving en maatschappij, nu ook over nationale grenzen heen, kan niet geperst worden in de mal van wat enkele commissieleden bedacht hebben.

[11]

Ooit was er sprake van dé sociale kwestie en ooit leken de sociaal economische vraagstukken, hoe indringend ook, toch veel overzichtelijker dan ze nu zijn in onze 'Ungleichzeitige Gleichzeitigkeit'. De

[12]

armoede in delen van Azië lijkt sterk op de tegenstelling kapitaal-
arbeid van 1891; en ook dat probleem gaat ons aan, maar de fragiliteit
van staten in vooral Afrika, met hun miljoenen ontheemden is weer
een ander fenomeen, terwijl armoede in sommige Europese grootste-
den ook een heel andere dimensie aan het krijgen is, namelijk die van
verregaande geestelijke verlatenheid, gesymboliseerd door het feit dat
daar een op de drie mensen sterft zonder enige nabijheid van verwan-
ten of vrienden. Ook dat is armoede, nieuwe armoede. En bij alle
voortgang en toegenomen welvaart is er de zekerheid, dat zonder
een krachtig engagement voor de opbouw van effectieve multilaterale
gezagsstructuren vele verworvenheden van de afgelopen twee, drie de-
cennia in gevaar zullen komen. En die zekerheid leidt tot medeaan-
sprakelijkheid als we nú niet de maatregelen nemen die de levenskan-
sen voor volgende generaties en het behoud van de Schepping als ge-
heel moeten garanderen met een radicale ommkeer.

Om dat bewustzijn te bevorderen en om in gezamenlijkheid de
verleiding van onverschilligheid te weerstaan moet dit document ook
dienen. Het proces zelf, de opgang naar het congres van 2016 en het
vervolg, is dan ook belangrijker misschien dan het congres zelf, zei
een lid van onze commissie. Het document dat nu voor u ligt, is daar-
om een halteplaats in dat proces, geen eindpunt.

Het rapport dat augustus 2015 verscheen, is gelezen en er zijn
bijeenkomsten aan gewijd door het land. Die reacties gaven aan dat we
met “De kracht van verbondenheid” een kern geraakt hebben die velen
in verschillende maatschappelijke sectoren herkennen als de basis van
wat we in onze maatschappij zien gebeuren. Het rapport reflecteert
wat er in de maatschappij gebeurt, vindt weerklank en ook tegenklank,
waardoor het proces dat in gang is gezet, kan doorgaan.

Collega Erik Borgman zei hierover: als wij de antwoorden uitein-
delijk willen formuleren op al dit soort uitdagingen, die veelvoud van
sociale kwesties, dan moeten we het begrip CSC ook anders gaan dui-

den: een congres kan een eenmalige, jaarlijkse bijeenkomst zijn, maar het kan ook die andere betekenis hebben: een elkaar verplichtend samenkomen, samenwerken, in respect voor ieders verantwoordelijkheid en autonomie maar ook in de wetenschap, dat er in die coöperatie juist een onvervangbare meerwaarde kan zitten, juist nu. Met name de vraag hoe die samenwerking gestalte moet krijgen, hoe onderlinge ondersteuning geboden kan worden, hoe de grenzen van eigen honken overschreden kunnen worden hebben we niet willen behandelen. Maar het moet wel gebeuren, want na 2016 zullen de kwaliteit en de relevantie van onze beweging afhankelijk zijn van nieuwe voorzieningen, nieuwe samenwerkingsvormen en nieuwe verantwoordelijkheden. Juist de erkenning dat het niet gaat om een soort herzuiling, maar om brede dienstverlening, met presentie ook in andere dan eigen organisaties, maken die andere voorzieningen en samenwerkingen noodzakelijk. Dat geldt in het bijzonder op het terrein van maatschappelijke analyse en agendering van wat wij vanuit onze visies echt belangrijk vinden, een agendering ook in het publieke debat.

[13]

In het voorjaar 2014 heeft het bestuur van het CSC onze commissie de volgende opdracht meegegeven:

“De Visiecommissie formuleert een visiedocument ten bate van het congres 2016.

Dit document bevat een analyse van de huidige ontwikkelingen op maatschappelijk, sociaal-economisch en sociaal-cultureel terrein. Op basis daarvan wordt vanuit een christelijk-sociale inspiratie een mondiaal toekomstperspectief geschetst. Nationale, Europese en mondiale belangen liggen immers anno 2016 geheel in elkaars verlengde.

Op de volgende thema's kan worden ingegaan:

» *Sociale cohesie/participatie - verzorgingsstaat/institutionele hervormingen*

» *Markt-Moraal-Ethiek-Financiën*

» *Duurzame ontwikkeling op sociaal en ecologisch terrein: zie ook de rol en impact van globalisering van (internationaal) MVO alsmede de post 2015 doelstellingen van de VN.*

Het interreligieuze wordt van het begin af aan in de formulering van het visiedocument betrokken.

De Visiecommissie is vrij naar eigen inzicht ook andere thema's verder uit te werken."

[14] Wij hopen dat we enigszins aan deze opdracht hebben kunnen voldoen, ondanks dat we ons resultaat als een doorgangsstation presenteren. Nogmaals: niet gemakkelijk vanwege de complexiteit van de vraagstukken, het besef dat we ons op een misschien dramatisch kantelmoment bevinden, maar ook vanuit de observaties dat er zoveel goede momenten, voorbeeldige initiatieven, tekenen van hoop zijn, tevens tekenen van Gods aanwezigheid onder ons.

Ik wil de medeleden van mijn commissie buitengewoon hartelijk bedanken voor hun betrokkenheid en hun inbreng. Het gaat veelal om personen met grote maatschappelijke en academische verantwoordelijkheden, en dat maakte gezamenlijke vergaderingen organiseren een buitengewoon moeilijke opgave. Maar we hebben formules proberen te ontwikkelen waardoor iedereen zoveel mogelijk toch gehoord werd en haar of zijn opinie naar voren kon brengen. We zijn dankbaar dat we deze tekst kunnen voorleggen dankzij de medewerking van:

Prof. dr. Erik Borgman – Drs. Hans Brüning – Prof. dr. Govert Buijs –
Ds. Petra van der Burg – Drs. Jan Gruiters – Dr. Herman Kaiser –
Drs. Astrid Rijbroek.

Allen, die wij mochten uitnodigen om lid te worden van onze commissie zijn op dat verzoek ingegaan. Helaas maakten professionele verplichtingen of privé-omstandigheden de actieve inbreng van enkele anderen uiteindelijk onmogelijk.

Maar het was bij allen opvallend hoezeer zij het belang van het werk aan ontwikkeling van deze visie, of beter gezegd het mee vullen van de rugzakken waarmee de christelijk-sociale beweging voort moet, belangrijk en uitdagend vonden.

Dat gold ook degenen, die wij als specifieke experts hebben mogen consulteren. Met name mr. dr. Richard Steenvoorde O.P., prof. dr. Herman Noordegraaf, mr. Aart Jan de Geus, prof. dr. Lans Bovenberg, drs. Ineke Bakker, mr. Piet Hein Donner en drs. Irene Dankelman zijn wij in dit verband erkentelijk.

[15]

Onze opdrachtgever, het Bestuur van het Christelijk-Sociaal Congres, past dank voor het vertrouwen en de facilitering, evenals Stichting Rotterdam en het Stichting Doctor Abraham Kuyperfonds die ons werk mede mogelijk hebben gemaakt.

Ook bedanken wij hen die met bijval en kritiek op het rapport hebben gereageerd. We noemen het CNV, VNO-NCW, Bonaventura/CVHO, de Konferentie van de Nederlandse Religieuzen, Stichting Carmel, de Raad van Kerken, PAX. En verder hebben vele anderen in verband van hun organisaties of op persoonlijke titel dikwijls grote aandacht aan de eerste versie besteed. Wij noemen het Christelijk Ondernemers Netwerk (CON), de Diaconale Studiekring, Hilversum Verbonden, de Stichting Christelijke Filosofie, Reliëf, de koepel van christelijke zorginstellingen, het CDA Brabant (met een nadrukkelijke inbreng van drs. Wil van der Kruijs, de Voorzitter Unie KBO) en zeker ook het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA met een themanummer en een speciale conferentie (in samenwerking met Socires) waarbij de directeur drs. Rien Fraanje bij meerdere gelegenheden een

inbreng heeft geleverd. CEVES, het Centrum voor Ethiek en Samenleving, het Schaepmanfonds met een grote conferentie in Tubbergen, en andere initiatieven hebben het palet van voorbereidings- en bezinningsbijeenkomsten verrijkt.

Bijzondere dank geldt ook de ‘sociale pioniers’, die bereid waren hun inzet toe te lichten en zo stellingen en problemen op unieke wijze toe te lichten.

[16] De commissie werd ondersteund door een team dat de vele, vele ingrediënten tot een toegankelijk geheel moest samenbrengen. Drs. Jan Prij en dr. Hans Groen hebben in nauwe dialoog en samenwerking met drs. Cor van Beuningen, directeur van Socires, het rapporteurschap op zich genomen. Jan Prij tekende daarbij primair voor een ons inziens bevrijdende benadering van relationele verbondenheid als antidotum tegen egoïsme, onverschilligheid en machteloosheid, terwijl Hans Groen in een aantal interviews die tegentekenen van hoop, innovatie en daadwerkelijke aanpak schilderde van mensen die buiten zichzelf traden en hun verantwoordelijkheid wilden nemen.

De Visiecommissie hoopt dat dit rapport in de opgang naar het jubileumcongres van 2016 zo zijn weg naar de dragende organisaties en hun leden mag vinden.

Mr. J.J.A.M. van Gennip
Voorzitter Visiecommissie CSC 2016
21 april 2016

Over de interviews

Tussen de hoofdstukken, als ‘geschreven foto’s’, staan korte interviews met mensen die op de één of andere manier maatschappelijk betrokken zijn. Mensen die samen aan de slag zijn en zich inzetten voor elkaar en voor de maatschappij. Wat deze portretten zichtbaar maken is hoe de samenleving zichzelf opbouwt. De samenleving is vol met antwoorden die mensen geven op de basisvraag van wat samenleven is. Ze doen dat soms tegen de verdrukking in, soms buiten de regelsystemen om van markt en staat, vaak ook gewoon binnen de bestaande maatschappelijke kaders en institutionele verhoudingen. Maar steeds wordt er een nieuw antwoord gegeven op situaties die men voor verbetering vatbaar acht. Deze gesprekken begonnen steeds met de vraag; waarom doe je wat jij doet. Vragen dus naar waar de energie vandaan komt, wat iemands hoop is, wat hen frustriert.

[17]

De portretten illustreren wat in het visiedocument aan de orde komt en geven ook een ander licht; het zijn verhalen van hoop die laten zien dat overal in de samenleving mensen werken aan een betere maatschappij.

Acht portretten zijn hier opgenomen. Graag bedank ik Thomas Luttkhold, Anthonie Fountain, Els Verheijen, Ellie Smeekens en de vrijwilligers van Stichting Kruispunt, Alrik de Haas, Eelke Dekens, Joris Lohman en Rikko Voorberg voor hun genereuze medewerking. Het is de bedoeling dat deze en andere portretten later in een aparte publicatie over het engagement in onze maatschappij verschijnen.

Hans Groen

1. Inleiding

Het huidige instrumentele beheersingsdenken loopt tegen zijn grenzen aan

[18]

We leven in verwarrende tijden en daarom is de vraag naar verandering van richting en perspectief urgent. Zonder richting en perspectief slaat verwarring om in een verlamd gevoel van bedreiging. Waaruit bestaat de verwarring? De moderne materiële vooruitgangsidealen lopen tegen hun grens aan. Meer goederen maken ons niet gelukkig maar leveren afvalbergen en onbehagen op. Zowel individualistische opvattingen over de markt als onze ideeën over collectieve staatssturing voldoen niet meer. We hebben wereldwijd te maken met de stabilisatie van allerlei kaders, met falende staten, met oorlog en geweld. We lopen tegen de grenzen aan van een modern instrumenteel sturingsparadigma dat zijn basis heeft in het geloof om via economische groei en technologische mogelijkheden de wereld definitief naar eigen hand te zetten. Sterker nog: de wijze waarop we de stabiliteit proberen af te dwingen draagt in toenemende mate bij aan de destabilisering (bijvoorbeeld door de focus op veiligheid en repressie). Systemen van prikkels, dwang en protocol krijgen de wereld niet in het gareel, maar dragen bij aan vergroting van de wanorde.

Steeds duidelijker wordt dat we in een global village leven, waarin grenzen en kaders poreus zijn geworden en problemen van de wereld in onze achtertuin terechtkomen, zonder dat duidelijk is hoe we daar ooit weer van af kunnen komen. Wat moeten we aan met lastige vra-

gen rond geweld, vluchtelingen, vrede en veiligheid, economie en milieu, overvloed en onbehagen, onrechtvaardige verhoudingen in de wereld, onze eigen kwetsbaarheid en feilbaarheid?

De problemen waarmee we zitten belichamen ‘trage’ vragen die zich niet zomaar laten oplossen en intern verbonden zijn met ervaringen van eindigheid, oncontroleerbaarheid en onmacht.¹ Sterker nog, te denken dat dit alles zomaar op te lossen is, houdt een gevaar in zich. Maakbaarheidsidealen kunnen egoïstische verlangens voeden en ons agressief of boos of wanhopig maken als het niet lukt en we weer vastlopen in de ‘moerasgronden’ van de dagelijkse realiteit,² die zich niet op basis van eigen kracht of macht laat omturnen tot een project dat geheel naar onze eigen smaak is.

[19]

De vooruitgang die de moderne tijd tot op de dag van vandaag nog steeds mogelijk maakt, is ontegenzeggelijk groot, maar nu worden ook de schaduwzijden ervan zichtbaar in de ontaarding van utopische radicalisaties van markt en staat. Het gaat dan om de vijf P’s: *Possession* in de economische bezitsdrang van de markt; *Perfection* van het perfectionisme; *Power* in het bureaucratisch machtstreven; *Pride* van de civilisatorische hoogmoed; en *Privacy* in het ontgrendeld individualisme.³

Het moet anders, maar kan het ook anders? En wat kan ik daaraan bijdragen? Of heeft het geen enkele zin? Is dat sowieso wel mogelijk

¹ Harry Kunneman: *Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme*, Amsterdam, Humanistic University Press, 2005, pp. 12-15.

² Donald A. Schön, *How professionals Think in Action*, Cambridge/Massachusetts: Basic Books, pp. 42-43.

³ Govert Buijs, ‘Christelijk-Sociaal, een archeologie, een her-innering’ in: Becker, Marcel (red.) *Christelijk-Sociaal denken. Traditie, actualiteit, kritiek*. Budel; Damon, 2008 pp. 80-84.

in een wereld waar nieuwe politieke machtsverhoudingen zich aftekenen, miljoenen mensen op de vlucht zijn geslagen voor hongersnood en geweld en waar de droom van een Europese beschavingsgeschiedenis voor onze ogen uiteen dreigt te spatten? In een wereld waar niet het goede nieuws, maar het slechte nieuws de klok slaat? De vraag naar verandering van richting en perspectief is dus urgent. In de woorden van de Britse historicus Tony Judt: “In de afzienbare toekomst moeten we rekening houden met grote economische onzekerheid. We kunnen minder dan op enig ander moment sinds de Tweede Wereldoorlog vertrouwen op onze gemeenschappelijke doelen, het welzijn van ons milieu en onze persoonlijke veiligheid. We hebben geen idee wat voor wereld onze kinderen van ons zullen erven – maar we kunnen onszelf in ieder geval niet meer wijsmaken dat die zeker op die van ons zal lijken.”⁴

Klein kijken en groot denken

De kern van de christelijk-sociale visie is de betrokkenheid en verbondenheid tussen mensen, de kracht van het relationele, de vreugde van de co-creatie. Deze relationele insteek maakt het van meet af aan mogelijk om klein te kijken en groot te denken.⁵ Wanneer beleid ervan uitgaat dat de wereld uit strijdende egoïstische individuen bestaat die alleen vanuit collectieve plannen, met beloning en straf, vooruit te branden zijn, wordt deze wereld een benauwende wereld. Maar wanneer we goed kijken naar wat er gebeurt tussen mensen, blijkt dat zij feitelijk veel meer zijn ingesteld op betrokkenheid en liefde voor de

⁴ Tony Judt, *Het land is moe, Verhandeling over onze ontevredenheid*, Amsterdam: Uitgeverij Contact, 2011, p. 216.

⁵ Arjan Broers, ‘Erik Borgman: groot denken, klein kijken’ interview in *Volzin* 5 november 2012.

goede zaak, op samenwerking en coöperatie. Het is zaak deze relationele kracht te ondersteunen en niet systematisch te ontmoedigen.

Wellicht kunnen we vanuit het ontstaan van de Europese burger-samenleving en van civiliserende vormen van markt en politiek vormen van eigentijds idealisme en verbondenheid op het spoor komen die niet hoeven te onttaarden in utopische radicalisaties.⁶ En kunnen we laten zien hoe die nu nog in de samenleving present zijn.

Relationele kracht als bron voor de christelijk-sociale beweging en huidige samenleving

Het relationeel denken als een manier van kijken naar de moderne werkelijkheid is allesbehalve nieuw, maar diep geworteld in de christelijk-sociale traditie, van Abraham Kuyper en Paus Leo XIII tot aan Paus Franciscus. Kuyper noemde het vergeten van het gegeven dat de mens een sociaal wezen is en is ingebed in de werkelijkheid een ‘dwaling.’ Deze dwaling is niet onschuldig omdat ze kan leiden tot de zonde van ‘hebzucht’ en ‘heerszucht’ zoals hij dat noemde. Daarmee verliest de samenleving haar kracht terwijl het er, in de woorden van Kuyper, juist om gaat “de vitale scheppingskracht die in de natuur van mens en schepping verscholen zit” optimaal te cultiveren en tot bloei te laten komen.⁷ De solidariteit, wat Leo XIII in *Rerum Novarum* “de natuurlijke saamhorigheid tussen de klassen en de neiging tot samenwerking tussen mensen” noemde,⁸ staat onder druk of is zelfs systematisch weggeorganiseerd. Volgens Paus Franciscus leidt het vergeten van het gegeven dat we zelf participeren in de schepping, dat

[21]

⁶ Govert Buijs, 2008, pp. 68-101.

⁷ Abraham Kuyper, *Het sociale vraagstuk en de christelijke religie*, rede ter opening van het Sociaal Congres op 9 november 1891 p. 11.

⁸ Paus Leo XIII, Encycliek *Rerum Novarum*, over kapitaal en arbeid 15 mei 1891, paragraaf 2.

wij zijn opgebouwd uit hetzelfde materiaal als de schepping, tot uitsluiting van de meest kwetsbare mensen en uitbuiting van datgene wat we ten onrechte als wezensvreemd aan onszelf zijn gaan zien. Het gaat er om dat een cultuur van zorgzaamheid, liefde en eerbied een natuurlijke respons is van schepsels die intiem met de schepping verbonden zijn.⁹

[22] Vandaar de urgentie om relationele alternatieven present te stellen die rekening houden met het feit dat we alleen in verbondenheid met anderen kunnen groeien in menselijkheid en kunnen bijdragen aan wat in het groot de humanisering van het globaliseringsproces wordt genoemd. In relationele alternatieven wordt minder de nadruk gelegd op zelfredzaamheid en materiële economische groei, maar wordt geïnvesteerd in sociale cohesie en zorgzaamheid. Dat sluit aan bij bewegingen in de maatschappij zelf, in vormen van maatschappelijk ondernemerschap bijvoorbeeld, bij burgers die samen de handen uit de mouwen steken en hun buurt opknappen, in nieuwe initiatieven in onderwijs en zorg, in ecologische initiatieven die protest aantekenen tegen de uitbuiting van de aarde.

⁹ Paus Franciscus, Encycliek *Laudato Si*, over de zorg voor het gemeenschappelijke huis, paragraaf 2, paragraaf II, 2015.

*Verbondenheid als kritisch én hoopvol potentieel tegen beheersingsdenken*¹⁰

Via een relationele manier van kijken zijn ontwikkelingen op *allerlei* gebied beter in beeld te brengen en kunnen mens en schepping tot hun bestemming komen. De inzet is om een relationele manier van kijken te volgen die in de aard van de werkelijkheid besloten zit en onze feitelijke onderlinge verbondenheid met elkaar benadrukt.¹¹ Deze verandering van blikrichting schept lucht en ruimte en biedt nieuw perspectief op de samenleving, de staat en de markt. Het verlangen om voor anderen van betekenis te zijn in deze wereld is een cruciale drijfveer in de voortdurende pogingen om in het klein en in het groot bij te dragen aan processen van humanisering en menselijke groei. Niet als definitief vast te leggen resultaat van een eigen project, maar als partiële respons, een voorlopig antwoord op de noden van de tijd.

[23]

¹⁰ Titel ontleend aan: Pieter Jan Dijkman, Annemarie Hinten, Gerrit de Jong en Jan Prij 'Verbondenheid als kritisch potentieel tegen het beheersingsdenken' in: Pieter Jan Dijkman, Annemarie Hinten, Gerrit de Jong en Jan Prij (red.) 'De belofte van het christelijk-sociaal denken' *Christen Democratische Verkenningen*, Boom: Amsterdam, herfst 2015, pp. 26-37.

In deze CDV staan o.a. bijdragen van enkele leden van de CSC-visiecommissie: Erik Borgman, Hans Groen, Herman Kaiser. En van buitenlandse partners (Steven Vanackere, Luigino Bruni) en binnenlandse bondgenoten als Henk van Zuthem (voorman van het CSC-congres in 1991), Lans Bovenberg en Rien Franje.

¹¹ Hierin wijken we af van andere studies in het relationele spoor waarin op voorhand primair een economische, morele of maatschappelijke insteek lijkt te zijn gekozen. Zie bijvoorbeeld Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Bloei en Groei. Een christendemocratische visie op het verdienvermogen van Nederland*, Den Haag, 2015; Roel Kuiper, *Moreel kapitaal. De verbindingskracht van de samenleving*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2009; Robert van Putten en Wouter Beekers, *Coöperatie-maatschappij. Solidariteit organiseren in de eenentwintigste eeuw*, Christelijk-Sociaal 2030, deel 3, Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2014.

In de verwachting en de hoop dat zo'n bijdrage hoe dan ook zinvol is. Hierbij geldt dat de toekomst fundamenteel open is en aan onze eigen verwachtingen, projecties en manifestaties voorbij ligt.¹²

Ophbouw van het document: vooruitblik op wat komt

[24] In deel I werken we ons perspectief uit, onze partijdige wijze van kijken, ons deelnemersperspectief voor de wereld waarin we leven. Waar komt het perspectief vandaan? Wat beweegt ons? Hoe heeft dit het gezicht van Europa veranderd? Gesteld wordt dat de ontwikkeling die Europa heeft doorgemaakt in afwijking van het 'algemeen hiërarchisch patroon' (Buijs) niet denkbaar is, zonder het partnerperspectief van het Christendom. In Europa heeft zich tegen de verdrukking in een relationeel perspectief ontwikkeld op de markt als civiliserende kracht, op de staat als rechtsstaat, op de *civil society*, de burgersamenleving, als bron van solidariteit en onderlinge zorg, maar dit relationeel ontwikkelperspectief is door het overdreven doorzetten van marktsystemen en bureaucratische structuren stevig onder druk komen te staan. Het is zaak, eindelijk de relationele kracht in verschillende samenhangende domeinen van de samenleving en van de markt, de inrichting van ICT systemen, burgerlijke samenleving, staat, zorg, onderwijs en milieubeheer beter zichtbaar te maken en veel serieuzer te

¹² Uitgangspunt is dan wat de Tsjechische priester Tomas Halik 'negatieve eschatologie' noemt. Geen grote verhalen over botsende beschavingen of over het einde van de geschiedenis. De toekomst, zo zegt Halik, in het spoor van theoloog Rahner, is absoluut en onvoorstelbaar en geen projectie van onze eigen voorstellingen en angsten. Dit concept staat kritisch tegenover pogingen van verschillende ideologieën om eigen projecten te verabsoluteren. Anderzijds is er de behoefte aan een hoopvolle opwekking van een heilige onrust die de samenleving en de christelijk-sociale beweging eraan herinnert dat de huidige stand van zaken, inclusief de stand van haar kennis, slechts voorlopig en verbeterbaar is. Tomas Halik, *Geduld met God. Twijfel als brug tussen geloven en niet geloven*, 2015, pp. 36-37.

nemen door het mensen makkelijker te maken om goed te doen. Dat is de reden waarom we in deel II relationele alternatieven laten zien.

In deel III gaan na wat ons ontwikkelperspectief betekent voor het zelfverstaan van de christelijk-sociale beweging. Allereerst op de eigen ontwikkelingsgang. In 1891 zetten Abraham Kuyper en *Rerum Novarum* de kwestie van de uitbuiting van arbeiders op de kaart. Het was toen tijd om de samenleving die een kunstmatige scheiding te weeg bracht tussen arbeid en kapitaal anders in te richten en de scheiding te overbruggen. In 1991 werd de zaak van de vacante verantwoordelijkheid geadresseerd; het gegeven dat de systemen zo waren ingericht, dat voor eigenaarschap en verantwoordelijkheid geen plaats meer was. Omdat de systemen van niemand waren, stimuleerde dat misbruik van collectieve voorzieningen. Het werd tijd aan dit misbruik een einde te maken door het inrichten van een betere verantwoordelijkheidsverdeling. Nu constateren we dat uitbuiting en uitsluiting nog steeds problemen zijn en zorgen voor onrecht in de samenleving. Sterker nog: de problemen lijken zo groot dat je er apathisch en moedeloos door kunt worden bij gebrek aan handelingsperspectief.

[25]

Het is zaak een ander minder demoraliserend verhaal over globalisering te vertellen dat de 1001 onzichtbare draden zichtbaar maakt waarmee we met elkaar verbonden zijn. Werk dat gemaakt wordt in bedrijven om ketenverantwoordelijk en duurzame productiemethoden en duurzame globalisering gestalte te geven bijvoorbeeld. Maar ook het zichtbaar maken van lijntjes in onderhuidse netwerken die belastingontduiking mogelijk maakt, is zinvol, omdat daarmee ook de mogelijkheid van een meer menswaardig alternatief in beeld komt.

Het is zaak deze relationele netwerken als kritisch en hoopvol perspectief op humanisering van ontwikkelprocessen volop te erkennen omdat ze een bron zijn van eigenaarschap en het versterken van ons verantwoordelijkheidsgevoel, van het op gang brengen van ontwikkelingsprocessen onder eerlijke en duurzame omstandigheden,

omdat ze kunnen bijdragen aan interesse, liefde voor de omgeving en voor de publieke zaak, voor wat Paus Franciscus ons gezamenlijk huis noemt.

Voor wie is dit essay bestemd?

Dit essay is voor iedereen die:

- œ geïnteresseerd is in ontwikkelingen in deze tijd binnen de netwerksamenleving
- œ nieuwe verbindingen en samenhang wil zien tussen de globale problemen waarmee we worstelen (zoals de economische en ecologische crisis, de stagnerende Europese en internationale samenwerking)
- œ voorbeelden wil van hoe het anders kan en wil lezen hoe de relationele kracht een bron van vernieuwing kan zijn
- œ inspiratie wil opdoen voor een gesprek binnen de eigen maatschappelijke organisatie of met partners binnen en buiten het christelijk-sociale netwerk
- œ en die (op weg naar CSC 2016) zelf wil iets wil ervaren van de kracht van verbondenheid.

*‘ ... dat ge de onhoudbaarheid van den
tegenwoordige toestand inziet ... ’*

Een korte geschiedenis over Christelijk-Sociale
Congressen, christelijk-sociale conferenties en de
stichting Christelijke-Sociaal Congres

PIET HAZENBOSCH¹

¹ Piet Hazenbosch (1947) is econoom en historicus. Een eerdere, kortere versie van deze geschiedenis verscheen in 2011. Zie ‘... dat deze perzik naar meer smaakt’ in Jan Willem van den Braak, Wim Eikelboom, Hans Groen, *Schepping & Samenleving – een duurzame relatie* (Doorn, 2011).

Enkele woorden vooraf

[190]

Deze geschiedenis is niet af. Niet omdat er altijd meer is te vertellen, niet omdat er onvoldoende onderzoek is, niet omdat het boek is gesloten, maar niet-af omdat de geschiedenis voorttrot. Deze geschiedenis wordt geschreven aan de vooravond van het Vierde Christelijk-Sociaal Congres.² In het heden ligt het verleden, in het nu wat worden zal.³ Een geschiedenis in het perspectief van komende dagen. Maar ook een geschiedenis in een wereld die voortdurend verandert, waarin wat was, lijkt verdwenen; waarin wat komt is als een spiegel vol raadselen.

Een geschiedenis ook van opgaan en blinken, zelfs verzinken. Een geschiedenis die toekomst moet hebben, omdat de beweging die in deze geschiedenis wordt beschreven, zegt missionair te zijn.⁴ Groter dan zichzelf wil zijn.

² De uitdrukking ‘het Vierde Christelijk-Sociaal Congres’ is wellicht verwarrend, omdat de Stichting jaarlijks een congres organiseert. Omdat het congres dat in 2016 bijeen wordt geroepen nadrukkelijk sprake is van verbondenheid met de eerdere drie congressen, wordt deze uitdrukking in deze geschiedenis een aantal keren genoemd om het bijzondere karakter van het congres in 2016 te beklemtonen.

³ W. Bilderdijk, *Voorspellingen in 1811*.

www.gedichten.nl/nedermap/poezie/poezie/69215.html

⁴ Evert Jan van Asselt, Jan Jacob van Dijk, Piet Hazenbosch & Hein Pieper, ‘Zeven mythes over het christelijk-sociaal denken’ in Pieter Jan Dijkman, Annemarie Hinten, Gerrit de Jong & Jan Prij (red.), *De belofte van het christelijk-sociaal denken*,

In deze geschiedenis volgen wij de draad van de tijd, die we oppakken aan het begin van de 19de eeuw en die draad rollen wij af door de IJzeren Eeuw en verdere dagen. De congressen stellen wij centraal, maar de betekenis daarvan kan alleen worden begrepen als we ook aandacht hebben voor het christelijk-sociaal denken en voor de christelijk-sociale beweging, die immers onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Congressen als kenmerkende momenten in de tijd.

Wie de draad van zijn eigen geschiedenis afrolt, ontdekt dat zijn draad verbonden is met andere draden, met de welhaast onontwarbare kluwen van gebeurtenissen. Het is dan ook onvermijdelijk dat wij ook die andere draden laten zien.

[191]

Het past ons om kort stil te staan bij het gegeven dat de Christelijk-Sociale Congressen en Christelijk-Sociale Conferenties tot het Derde Congres in 1991 vooral protestants-christelijke bijeenkomsten zijn geweest. Deze geschiedenis heeft dan ook een sterk protestants-christelijk karakter. Daarmee is niet gezegd dat in de rooms-katholieke wereld geen sprake is van sociale betrokkenheid of sociale actie. Het tegendeel is het geval. De pauselijke encycliek *Rerum Novarum*, maar ook latere leerstellige brieven, zoals *Quadragesimo Anno*, zijn daarvan inspiratiebronnen, terwijl katholieke werkgevers- en werknemersorganisaties, katholieke instellingen voor zorg en onderwijs, maar ook katholieke media zoals de Katholieke Radio Omroep (KRO) en *De Volkskrant* zich in belangrijke mate op die inspiratiebronnen baseerden.

Een historisch studie wordt onmiskenbaar beïnvloed door de visie van de onderzoeker, door zijn manier van werken, door de samenleving

waarin hij leeft, terwijl ook de heersende waarden en normen invloed zullen hebben. Er zal, met andere woorden, altijd een zeker subjectief element schuil gaan in zijn onderzoek. De invloed van dat subjectieve neemt af als de onderzoeker zich van die subjectiviteit bewust is en op gepaste wijze verantwoording aflegt over zijn manier van werken.⁵

[192] *De geschiedenis laat zich overigens niet schrijven. De beperkingen van een beschrijving worden gegeven door de beschikbare tijd, maar ook door de gedachte dat nooit alles behoeft te worden beschreven, omdat niet alles wat gebeurd is van belang is of nog van belang wordt geacht. Het is immers zo dat de schrijver leeft in de tijd waarin hij schrijft en derhalve door die tijd wordt beïnvloed – daaraan kan hij zich nooit ontworstelen. Hij maakt derhalve keuzes, die worden ingegeven door zijn tijdbepaalde en eigen referentiekader. Daarom wordt niet de geschiedenis geschreven, maar is het slechts een geschiedenis – er zijn ook andere mogelijkheden, zeker in andere tijden.*⁶

Deze geschiedenis is als volgt opgebouwd: in het eerste hoofdstuk wordt een theoretisch kader geschetst dat behulpzaam is bij het verkennen van de geschiedenis. In de volgende hoofdstukken wordt ingegaan op de drie christelijk-sociale congressen, op de christelijk-sociale conferentie in 1952 en op de geschiedenis van de Stichting Christelijk-Sociaal Congres. In het afsluitende hoofdstuk wordt teruggekeken en wordt de lange lijn van de geschiedenis zichtbaar gemaakt.

Tot slot wil ik mijn medelezers, zowel uit bestuurlijke kring als uit de wetenschap, bedanken voor hun opmerkingen bij een eerdere versie

⁵ J.F.E. Bläsing, *Hoofdlijnen van de moderne bedrijfsgeschiedenis* (Leiden-Antwerpen, 1990), pp. 14-15.

⁶ J.W. Bezemer, *Een geschiedenis van Rusland – Van Rurik tot Brezjnev* (Amsterdam, 1988), IX.

van deze korte geschiedenis van de christelijk-sociale beweging. In alfabetische volgorde: J.W. van den Braak, J.J. van Dijk, E. Dwarswaard, W. Eikelboom. G.J. Schutte, J.M.J.C. Westerbeek-Huitink, P.E. Werkman en R.E. van der Woude. Overbodig op te merken niet zij, maar slechts de auteur van deze geschiedenis verantwoordelijk is voor de inhoud.

I. Op weg naar 2016 – een kader

[194]

In zijn openingstoespraak tijdens de augustusbijeenkomst van 2011 roept H.J. Kaiser op tot een bijzonder congres in 2016. Hij legt de deelnemers een keuze voor: ‘welk congres wilt u in 2016 houden? U kunt kiezen voor een geschiedkundig congres waarin wij historici vragen om verhalen te houden hoe belangrijk wij waren voor de vorige eeuw. Of voor een feestcongres waarin wij vieren dat wij als christelijk-sociaal middenveld een boodschap hebben voor politiek, economie en samenleving ... Op zoek naar kracht en toerusting om standvastig te kunnen zijn in een nieuwe tijd en een nieuwe wereld met ongeken- de uitdagingen.’⁷ Uit deze oproep blijkt dat Kaiser zich bezorgd toont over de toekomst en de relevantie van de christelijk-sociale beweging.

De vraag naar de relevantie van en de zorg om de betekenis van de christelijk-sociale beweging in ‘het nu en wat worden zal’ is op twee niveaus te begrijpen.

Er is het praktische. In 2016 is het een kwart eeuw geleden dat het Derde Congres bijeen was, 125 jaar geleden dat *Rerum Novarum* verscheen en het Eerste Congres werd gehouden. In die tijd is de rol

⁷ Herman Kaiser, ‘Een verwarrende zomer’ Wim Eikelboom en Hans Groen, *Schepping & Samenleving – Verslag van het Christelijk-Sociaal Congres, 24 & 25 augustus 2011 te Doorn*, (Doorn, 2011), p. 8.

[195]

Herman Kaiser,
voorzitter van de
Stichting CSC van
2003 tot 2013

en betekenis van het christendom duidelijk veranderd. Kaiser stelt vast dat de ‘samenleving steeds opener onverschilligheid en zelfs vijandigheid toont ten opzichte van organisaties en bewegingen die voortkomen uit een religieuze traditie. De vraag die zich aandient: wat moeten wij doen om ook morgen nog relevant te blijven vanuit onze opdracht en verantwoordelijkheid als christelijk sociale organisaties.’⁸ Met andere woorden: Wat is de actuele betekenis van christelijk-sociaal denken, wat de positie van de christelijk-sociale beweging?

⁸ Herman Kaiser, ‘Een verwarrende zomer’, p. 7.

Er is een meer theoretisch niveau. Christelijk-Sociale Congressen zijn momenten. Momenten in de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging. Daarom is het goed naar de lange lijn door de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging te kijken en de congressen en conferenties in dat verband nader te bezien.

[196] Maar voordat we teruggaan in de tijd om de congressen en conferenties te typeren tegen de achtergrond van Kaisers keuze en de bestuurlijke zorg over de actuele relevantie, is het goed om stil te staan bij drie meer theoretische concepten. Het eerste is de vraag naar het begrip '(christelijk-) sociale beweging'; het tweede kijkt naar de levenscyclus van een beweging, terwijl de derde vraag een antwoord zoekt op het realiseren van doelen, op het vormen van macht.

Uit de beschikbare literatuur blijkt dat het begrip 'sociale beweging' niet echt eenduidig kan worden gedefinieerd, zij het dat het wel kan worden omschreven met behulp van een aantal kenmerken.⁹ Ten eerste heeft een sociale beweging een impuls nodig om te ontstaan, om als beweging op gang te komen. Ten tweede heeft een sociale beweging een eigen problematiek nodig om herkenbaar te zijn en om de nodige steun te werven. Ten derde heeft een sociale beweging organisatie nodig, waarbij een organisatie wordt gezien als een geheel van middelen en mensen. Ten vierde moet een beweging beschikken over mensen, in de loop van de tijd telkens over nieuwe mensen, over nieuwe leden, die moeten worden geworven en gebonden. Ten vijfde

⁹ Zie voor een overzicht hiervan o.a. Paul Werkman en Rolf van der Woude, *Dàn zien we en verstaan we, wat het is: Christelijk-sociaal – bijdragen aan het symposium 'Wording en Werking' over de geschiedenis van de christelijk-sociale beweging op 8 mei 2003*; Amsterdam 2003. Jan Jacob van Dijk, *Bouwers en bouwstenen – naar een nieuwe christelijke beweging*. (Culemborg, 2004). Ook: Piet Hazenbosch, *Voor het Volk om Christus' Wil – een geschiedenis van het CNV* (Hilversum, 2009), pp. 11-16.

moet een beweging voldoende coalities sluiten om de eigen doelen te realiseren en daarom moeten contacten worden onderhouden met een breed netwerk van andere organisaties.

Rest de vraag wat in dit kader een *christelijk*-sociale beweging is? Zonder daar uitvoerig op in te gaan is te verdedigen dat de christelijk-sociale beweging gedreven wordt door het christelijk-sociaal denken: het denken over mens en maatschappij gebaseerd op Bijbelse uitgangspunten, die vertaling vinden in de dagelijkse praktijk waarbij het verantwoordelijkheidsdenken en het vormen van gemeenschappen centrale plaatsen innemen.¹⁰ Anders gezegd: de christelijk-sociale beweging is een sociale beweging met een eigen, bijzonder kenmerk: het baseert zich in zijn streven, in denken en handelen op Bijbelse waarden.

[197]

'Opgaan, blinken en verzinken is het lot van elke dag' dichtte de grote Willem Bilderdijk.¹¹ Maar niet alleen het lot van elke dag, ook van de levenscyclus van producten. Een sociale beweging is te beschouwen als een product van maatschappelijke omstandigheden en ontwikkelingen. In die zin is de uit de marketing en economie afkomstige analysemethode ook toepasbaar op een sociale beweging. In het algemeen worden vier fasen onderscheiden: de introductie, de groei, de verzadiging en de terugval. Het is niet zo dat elk product deze vier fasen doorloopt. Het kan immers goed zijn dat na de introductie blijkt dat er geen markt is voor het geïntroduceerde product, waarna het van de

¹⁰ Zie bijvoorbeeld: H.J. van Zuthem, 'Openingsreferaat – Dynamisering van verantwoordelijkheid' in P.A.G. Cammaert en C.A. van den Berg, *Congresboek van het Christelijk Sociaal Congres 1991*. (Kampen, 1992).

¹¹ Dit citaat is afkomstig uit het gedicht *Afscheid*, uitgesproken in de Amsterdamse Afdeeling der 'Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen en Kunsten,' den tienden van Louwmaand des jaars 1811.

markt verdwijnt.¹² En als een product de vier fasen doorloopt dan zegt dat nog niets over de looptijd. Denk aan een rage: de looptijd is heel kort, soms zelfs maar een paar weken, terwijl er ook producten zijn die de tand des tijds lijken te doorstaan. In het perspectief van het begrip 'sociale beweging' geldt hetzelfde. Met name bij spontane acties is de levensduur soms erg kort.

De zienswijze dat een sociale beweging een product is van maatschappelijke omstandigheden en derhalve een levenscyclus kent, komt sterk overeen met de zienswijze van S. Hellemans in zijn *Strijd om de moderniteit* waarin hij de ontwikkeling van maatschappelijke organisaties onderscheidt in verschillende fasen.¹³

[198]

Hellemans stelt dat een maatschappelijke organisatie veelal ontstaat uit onvrede; er mist iets in de samenleving of er is iets dat mensen willen veranderen. Vanuit die onvrede komen mensen in actie. Vaak zal die actie niet of slechts in beperkte mate het gewenste effect hebben en zal worden besloten tot het oprichten van een formele organisatie (de introductiefase). Die organisatie moet duidelijk voor ogen hebben welk doel wordt nagestreefd, welke middelen daarvoor worden ingezet en welke mensen daarbij kunnen worden betrokken. Er moet, om de onvrede te doen verdwijnen, dus een zekere mate van institutionalisering plaatsvinden. Om voort te bestaan moet die organisatie een maatschappelijke positie krijgen en dat kan door het realiseren van doelen (de groeifase).

Na verloop van tijd heeft de maatschappelijke organisatie een bepaalde positie in de samenleving verworven. Zij wordt als respectabel gezien en gaat tot het establishment behoren. De algemene acceptatie

¹² Ongeveer 60% van de nieuw geïntroduceerde producten verdwijnt van de markt tijdens de introductiefase.

¹³ Staf Hellemans, *Strijd om de moderniteit: sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800* (Leuven, 1990).

zal door een deel van de oorspronkelijk verontrusten worden toegejuicht, want het is immers een erkenning van hun onvrede. Maar deze fase houdt ook een risico in: het opheffen van de oorspronkelijke onvrede staat niet meer centraal, maar het in stand houden van de institutie, de eigen organisatie. Deze institutionalisering kan de verzadigingsfase worden genoemd.

De vraag is of de organisatie nog mensen aan zich kan blijven binden. Als dat niet lukt – bijvoorbeeld door het vinden van een nieuwe onvrede – dan zal de organisatie na langere of kortere tijd ten ondergaan (de terugval). Het kan ook dat de organisatie zijn oorspronkelijke impuls andere vorm en inhoud geeft, zijn oorspronkelijke uitgangspunten actualiseert en herdefinieert waardoor als het ware een nieuwe levenscyclus wordt gestart.

[199]

Er is een derde element dat hier de aandacht vraagt en dat samenhangt met de twee hierboven genoemde aspecten. Wil een sociale beweging doelen realiseren, dan is het onvermijdelijk om zodanige invloed te genereren dat die doelen ook binnen bereik komen. Er is een zekere mate van macht nodig om een doel te realiseren.

De Duitse onderzoekers, Schmitter en Streeck, komen tot de conclusie dat twee elementen een rol spelen: de *logic of membership* en de *logic of influence*.¹⁴

Bij de *logic of influence* gaat het om de macht van het getal. Een organisatie met meer leden heeft meer invloed dan een organisatie met minder leden. Het is derhalve voor een sociale beweging van be-

¹⁴ Ph. Schmitter en W. Streeck, *The Organization of Business Interests – A Research Design to Study the Associative Action of Business in the Advanced Industrial Societies of Western Europe. Revised and Extended Version*. (Berlijn, 1981).

lang om voldoende mensen achter de doelstellingen te verenigen om die doelstellingen te kunnen realiseren.

Bij de *logic of influence* gaat het om de invloed die een sociale beweging kan realiseren. Meer invloed levert meer resultaat dan minder invloed. Maar in het verwerven van invloed schuilt een risico: eisen moeten wellicht worden afgezwakt, er moet met anderen worden samengewerkt en dat kan er toe leiden dat de achterban ontevreden raakt en zijn betrokkenheid beëindigt.

Een sociale beweging zal dus steeds oog moeten hebben voor het evenwicht tussen de macht van het getal en de invloed die wordt verkregen omdat die twee op gespannen voet met elkaar kunnen komen.

[200]

Er moeten nog twee elementen worden toegevoegd aan dit theoretisch concept. Een eerste aspect is dat van het leiderschap. Wil een organisatie een zekere mate van macht uitoefenen om doelen te bereiken dan moet worden voorkomen dat die doelen de optelsom zijn van de individuele wensen van de leden. Er zijn derhalve mensen nodig die de optelsom niet alleen kunnen voorkomen, maar die ook telkens weer zicht kunnen geven op de betekenis van de oorspronkelijke impuls die leidde tot het oprichten van de organisatie.

Het tweede is dat van de *logic of subject*, dat mijns inziens de *logic of influence* en de *logic of membership* aanvult. Het gaat immers ook telkens om de vraag waar de beweging zich precies mee bezig houdt. De *logic of subject* ligt vanzelfsprekend in de oorsprong van een organisatie, maar de omstandigheden tijdens het ontstaan van de beweging veranderen en telkens opnieuw zal antwoord moeten worden gegeven op de vraag wat tot het speelveld van de beweging behoort. Daarbij moet steeds weer rekening worden gehouden met de vraag wat de achterban van het speelveld vindt en of op dat speelveld invloed kan worden uitgeoefend.

Overzien wij de drie besproken theoretische kaders in relatie tot de christelijk-sociale beweging dan moet die beweging zijn te herlei-

den tot een of meer impulsen, moet er sprake zijn van een zekere mate van organisatie, terwijl er voldoende maatschappelijk draagvlak – leden en invloed – is om bepaalde doelen te realiseren. Vervolgens is de vraag in welke levensfase de beweging zich bevindt om antwoord te geven op de vraag naar de toekomst van die beweging. Waarmee we weer bij de vraag van Kaiser en de zorg over de relevantie van het CSC-bestuur uit 2011 zijn aangekomen.

Met deze theoretische kaders in het achterhoofd keren we terug in de tijd, naar de 19de eeuw.

2. Het Eerste Christelijk-Sociaal Congres

[202]

Op de winteravond van de 3^e januari 1876 komen negen mannen in een Amsterdams grachtenhuis bij elkaar. Onrust drijft hen. Onrust over de maatschappelijke ontwikkeling, over de schoolstrijd en het kiesrecht, over de vraag wat zij als overtuigende christenen moeten doen. Die avond wordt de eerste christelijk-sociale organisatie in Nederland opgericht: Patrimonium, 'Ons Vaderlijk Erfdeel'. Een naam als slogan, want het vaderlijk erfdeel bestaat toch – daarvan zijn die negen mannen diep overtuigd – uit het bevrijdend evangelie. Daarvan moet de betekenis worden hersteld om de grote maatschappelijke vragen te kunnen oplossen. Een van die negen mannen, W.C. Beermans, schrijft in *De Werkmansvriend* dat 'terugkeer tot ene zuivere Christelijke maatschappij' nodig is. Want 'er bestaan geene bloot maatschappelijke vraagstukken! Alle, zo vele als er zijn, moeten hunnen oplossing vinden in het Christendom, moeten opgelost worden naar de eisch van Gods wetten. En daarom is het ook vanuit het perspectief van de arbeiders gezien van belang dat de samenleving terugkeert naar het Woord. En dat kan alleen maar als werklieden zich aansluiten in een organisatie, die de christelijke beginselen als uitgangspunt neemt.'¹⁵ De grondleggers van Patrimonium zien de oplos-

¹⁵ R. Hagoort, *Patrimonium (Vaderlijk Erfdeel) – Gedenkboek bij het gouden jubileum*. (Kampen, 1927), p. 135.

Namenregister

A

Aalberse, P.J.M., 231

Amelink, H., 241

Ariëns, A.M.A.J., 211

B

Bannink, W., 245

Bavinck, H., 237

Beatrix, 267

Beeremans, W.C., 202

Berkhof, H., 252, 253

Bikker, L., 280

Bilderdijk, W., 197, 203, 308

Boon, L.P., 213

Borst, A., 253, 279

Borstlap, H., 285, 307

Braak, J.W. van den, 193, 276,

293

Brandsen van Zijp, W.G. baron,

209

Bruggen, J. van, 248

Brüning, H., 278

Brüning, J., 274, 307

C

Cammaert, P.A.G., 259

Colijn, H., 221, 241, 245

Costa, I. da, 203

Cremers, G.A., 256

Crommelin, H.W., 237

D

Diemer, H., 239, 248

Diepenhorst, P.A., 232, 234, 235,

236, 237, 240, 266

Diepenhorst-De Gaay Fortman,

A.C., 237, 238

Dijk, J.J. van, 193

Dijk, K., 234

Donner, J.P.H., 271, 280, 281,

282, 284, 286, 307

Dooyeweerd, H., 241

Dwarswaard, E., 193, 287

E

Eikelboom, W., 193, 287, 293

F

Fuyckschot, F.P., 245, 246, 247,
260

G

Gaay Fortman, W.F. de, 237,
240, 245, 246, 248, 249,
250, 251, 252, 308, 312

Gardeniers-Berendsen,
M.H.M.F., 260, 265, 267,
273, 274

Geer, J.D. de, 229

Gennip, J.J.A.M., 280, 282, 292

Gheel Gildemeester, F. van, 234

Goudzwaard, B., 256

Groen van Prinsterer, G., 203,
205

Groen van Prinsterer-van der
Hoop, E.M.M., 204

H

Hagoort, R., 202, 203, 207, 242,
243, 245, 296, 297, 309

Havelaar-Van Beeck Calkoen,
M.M., 237

Heemskerk, Th., 230, 233, 235

Heldring, O.G., 205

Hinten-Nooijen, J.M., 292

Hirsch Ballin, E.M.H., 280

Hofstede, H., 261, 262

Hovy, W., 218

Huizinga, J., 226

I

Idenburg, A.W.F., 231

K

Kaiser, H.J., 194, 195, 201, 276,
277, 280, 283, 284, 285,
291, 293, 294, 301

Kater, K., 202, 203, 208, 209,
210, 211

Kempers, M.G.J., 239, 257

Klap, P.A., 229

Klep, P., 274

Kouwenhoven, A., 258, 273, 274,
275, 276, 281, 286, 311

Kuiper, D. Th., 259, 260, 264

Kuyper, A., 209, 210, 213, 214,
215, 216, 219, 220, 221, 295

Kuyper, H.S.S., 238

L

Leeuwen, J. van, 280

Lijphart, A., 297

Luyn, A.H. van, 280

M

Martens, M.J. Th., 269

Maurice, F.D., 211

Mesman, L., 260, 261

Moll, G., 248

O

Oolbekkink, W., 284, 287, 311

R

Rhijn, A.A. van, 245, 248, 252

Ridderbos, N., 252

Rupp, J.C.C., 248

Ruppert, M., 246, 247, 248, 254,
260

Rutgers, V.H., 236

S

Schouten, J., 246, 247

Schutte, G.J., 193

Sikkel, J.C., 226, 227, 228, 229

Slotemaker de Bruine, J.R., 232

Slotemaker de Bruine, J.R., 239

Smit, J., 283, 301

Spit, W., 260

Stekelenburg, J., 260, 261, 274,
275, 276

T

Talma, A.S., 212, 226, 228, 229,
230, 234

Terpstra, D., 282, 284, 285

Tilanus, H.W., 247

Troelstra, P.J., 231, 233

V

Vliet jr, P. van, 208

Vroon, A., 271

W

Werkman, P.E., 193

Westerbeek-Huitink, J.M.J.C.,
193, 280, 285, 307

Westerlaken, A.A., 271

Wiersinga, A., 220

Wigboldus, J.E., 285, 286, 287

Wijk, P. van, 234

Woude, R.E. van der, 193, 254

Wttewaall van Stoetwegen,
C.W.I., 248

Z

Zijlstra, J., 245

Zuthem, H.J. van, 197, 256, 259,
260, 262, 265, 266, 268,
269, 274, 275, 281